A. A. DERIUGHIN, I. I. STEPANOV, *Классическая филология*, Saratov, 1961, 109 p.

Volumul cuprinde o culegere de articole elaborate de doi membri ai catedrei de limbi clasice a Facultății de filologie din Saratov.

În studiul introductiv, redactat de A. Deriughin, este înfățișat un istoric al studiilor de filologie clasică la Universitatea N. G. Cernîșevski din Saratov, începînd din 1917.

Același autor mai prezintă în volumul de care ne ocupăm articolul *Despre elaborarea normei ortoepice a latinei literare* (pe materialul fragmentelor lui Q. Ennius), care reprezintă un capitol al disertației sale, intitulată *Limba lui Q. Ennius și locul ei în istoria limbii latine literare.*

În perioada în care a trăit Ennius, arată autorul, limba latină trecea prin numeroase schimbări fonetice, care se reflectă asupra normei ortoepice în formare : unele tendințe se fixează ca normă, altele slăbesc și dispar, multe fluctuații de pronunțare sînt înlăturate, o mică parte a dubletelor se păstrează și devin treptat un mijloc de diferențiere stilistică.

În hexametru, poetul latin trebuia să țină seama cu strictețe de cantitatea silabei ; de aceea, după cum subliniază A. A. Deriughin, fragmentele hexametrilor lui Ennius pot oferi un tablou mai clar și mai real al pronunțării latine decît materialul mult mai bogat al comediografilor din aceeași epocă.

Autorul a urmărit particularitățile fonetice ale limbii lui Ennius, comparate cu cele ale altor scriitori și cu limba vorbită a epocii pe baza analizei cîtorva aspecte mai importante, și anume : scurtarea iambică, sinalefa, pronunțarea consoanelor finale duble, situația lui *s* final, tratamentul silabelor cu vocală scurtă urmată de grupul *muta* + *liquida*, pronunțarea cuvintelor grecești.

Cercetarea amănunțită a operei lui Ennius i-a permis autorului să ajungă la o serie de constatări noi și importante. Astfel, în legătură cu procesul scurtării iambice, el evidențiază următoarele : poetul admite în hexametru cuvinte cu forma scurtată, care circulau astfel în limba vorbită (*bĕnĕ*, *mălĕ* etc.), ca și adverbele, pronumele, uneltele gramaticale la care scurtarea era facultativă (*ŭbī* și *ŭbĭ*, *mĭhī* și *mĭhĭ* etc.) ; substantivele, adjectivele și verbele bisilabice aflate în aceeași situație au rareori forma scurtă în *Anale*. Se mai observă la Ennius o diferență marcantă între hexametrii *Analelor* și cei din *Hedyphagetica* : în *Anale*, scurtarea iambică apare în proporție de 0,33%, iar în *Hedyphagetica* de 20%. De la Ennius se impune norma după care scurtarea iambică nu e admisă în poezia solemnă. Totodată poetul latin a evitat în mod intenționat în *Anale* sinalefa, pe care, asemeni lui Plaut și Terențiu, o admite în opera dramatică.

În opera epică a lui Ennius se întîlnesc exemple de arhaisme fonetice folosite în scopuri stilistice (de ex. genitive în *āī*, pronunțarea *duellum* în trei silabe etc.). Dar după părerea lui A. A. Deriughin, din punct de vedere fonetic, limba *Analelor* este, în ansamblu, mai apropiată de limba vorbită a epocii decît limba comediei. Astfel, în comparație cu Plaut, Ennius scurtează mai frecvent vocala înainte de *-r*, *-l*, *-t* și nu admite la finala cuvîntului consoane duble. În ceea ce privește slaba pronunțare a lui *-s*, ea e legată de necesități metrice, fiind în mod deosebit reprezentată în piciorul al cincilea al hexametrului ; ca regulă generală, dar nu absolută, se poate afirma că *-s* se păstrează întotdeauna la cuvintele aflate în arsis și de obicei nu e luat în considerare la cuvintele aflate în thesis.

În hexametrii lui Ennius se întîlnesc, pentru prima oară, cazuri de lungire a vocalelor urmate de grupul *muta cum liquida*. Cauza apariției acestui fenomen nu e prea clară, întrucît marea masă a materialelor manuscrise cu spațiere pe silabe aparține unei epoci mai tîrzii.

A. A. Deriughin e înclinat să admită explicaţia lui L. Havet, după care e vorba de o imitare formală a limbii homerice, teză confirmată de faptul că, la Roma, o asemenea pronunţare era admisă numai în hexametru.

Ennius a avut o atitudine diferenţiată faţă de transcrierea cuvintelor greceşti împrumutate în latină: el a redat împrumuturile recente şi livreşti într-o formă cît mai apropiată de original, iar pe cele vechi şi populare le reproduce în forma pe care o aveau în limba vorbită (de ex. cuvinte cu anaptixă *drachuma*, *Aesculapius* etc.); în aceeaşi categorie a împrumuturilor vechi greceşti adaptate pronunţării latine include A. A. Deriughin şi cuvintele greceşti în care unei oclusive surde îi corespunde în latină sonora (de ex. κυβερνᾶν — *gubernare*, πύξος — *buxus*). În realitate, după cum a arătat în mod convingător R. Fohalle (À propos de κυβερνᾶν *gubernare*, în Mélanges Vendryes p. 157 — 178) nu e vorba aici de împrumuturi greceşti în latină ci de cuvinte împrumutate atît de latină cît şi de greacă dintr-o limbă mediteraneană.

Analiza atentă a unui material bogat l-a dus pe A. A. Deriughin la concluzia că Ennius a avut o contribuţie însemnată la fixarea normei ortoepice a limbii latine literare.

Şi articolele publicate de N. I. Stepanov în volumul de care ne ocupăm reprezintă fragmente din disertaţia sa intitulată: *Categoria trecutului la verbul grecesc din perioada elenistică.*

Articolul *Despre rezultatele analizei structurale a sistemului temporal, pe material din limba greacă veche* cuprinde un istoric succint al felului în care au fost interpretate categoriile de *aspect* şi *timp* din greaca veche.

În gramatica antică cele două categorii nu sînt diferenţiate. Zenon stoicul deosebea timpuri determinate şi nedeterminate (χρόνοι ὡρισμένοι καὶ ἀόριστοι); în funcţie de caracterul desfăşurării acţiunii, primele se împart în durative (παρατατικοί) şi perfective (συντελικοί). Gramatica stoică a dat definiţia noţiunii de timp, în sensul ei gramatical, ca expresie a raportului acţiunii verbale cu „momentul vorbirii". Analiza începută de stoici a fost continuată de gramaticii alexandrini. În *Sintaxa* lui Apollonios Dyskolos verbele greceşti, împărţite după criteriul exprimării timpului în παρατατικοί şi συντελικοί formează o opoziţie de serii, esenţială în sistem. Verbul e considerat durativ la prezent, imperfect şi viitor, şi perfectiv la aorist, perfect şi mai mult ca perfect. Rezultatele obţinute de gramaticii antici în problema timpului gramatical se reduc la determinarea formelor verbale care exprimă timpul şi la introducerea în analiză a noţiunii de „moment al vorbirii".

Analiza ştiinţifică a verbului grecesc a început o dată cu lucrările lui G. Curtius, care a delimitat noţiunile de aspect şi timp (Zeitart şi Zeitstufe). Prin cercetările lui Curtius şi ale elevilor săi s-a formulat „teoria lineară" a verbului grecesc. Potrivit acestei teorii, greaca veche a păstrat reprezentarea primară a verbului din indo-europeana comună, în care acţiunea e privită ca o mişcare, iar timpul realizării ei e imaginat în formă spaţială. N. I. Stepanov subliniază că adepţii teoriei lineare, apărînd reprezentarea spaţială a timpului, au recunoscut caracterul obiectiv al categoriei filozofice corespunzătoare.

În a doua jumătate a secolului al XIX-lea, studiul comparativ-istoric al limbii vechi greceşti a scos în evidenţă caracterul arhaic al sistemului ei verbal. După K. Brugmann, această trăsătură se manifestă în faptul că în greaca veche, ca şi în indo-europeana comună, nu exista nici o formă verbală care să exprime timpul relativ. Totodată diverşi cercetători au ajuns la concluzia că timpul este o categorie verbală mai recentă decît aspectul şi s-a dezvoltat în greacă pe terenul diferenţelor aspectuale.

În secolul nostru cercetările au urmărit în primul rînd să precizeze conţinutul noţiunilor de *aspect* şi *timp* în greaca veche; dar şi astăzi interpretările sînt variate, deoarece nici pe planul lingvisticii generale nu s-a ajuns la o soluţie unanim admisă. S-au adus numeroase obiecţii „teoriei lineare" pentru caracterul ei oarecum simplist, dar unii autori (de ex. G.

Guillaume) introduc în argumentare şi elemente idealiste, negînd existenţa categoriei obiective a timpului. N. I. Stepanov atrage atenţia asupra faptului că, în lingvistica actuală, teorii orientate diferit din punct de vedere filozofic folosesc termeni identici şi de aceea e necesar ca, în fiecare caz, să se descopere conţinutul gnoseologic al tezelor formulate.

Mai multe contribuţii originale aduce autorul în celelalte două articole. În studiul *Despre pierderea formelor unei categorii gramaticale* (Din istoria perfectului cu reduplicare în greaca veche), N. I. Stepanov arată că în evoluţia verbului grecesc de la un sistem de sensuri concrete, proprii unor rădăcini verbale diferite, la un sistem cu sensuri mai abstracte, în care se fixează opoziţia strict aspectuală dintre temele de prezent şi aorist, proces care se încheie în greaca modernă, un moment important a fost pierderea vechiului perfect cu reduplicare.

Procesul pierderii formelor reduplicate reprezintă o ilustrare a tezei privitoare la rolul hotărîtor al factorului lexical în schimbările gramaticale. Autorul analizează evoluţia formelor temporale la un număr de verbe (αἰσθάνομαι, κτάομαι, θεάομαι, πλύνω, σώζω, γράφω, ἐγείρω) la care perfectul mediu, ajungînd o formă neproductivă sub aspect derivativ, s-a izolat lexical în paradigmă, a intrat în concurenţă cu sinonime mai expresive şi, devenind un membru de prisos al seriei, a fost înlăturat din uz şi înlocuit gramatical de aoristul pasiv în -θην.

Felul în care modificările semantice influenţează evoluţia unor forme gramaticale se observă şi în evoluţia perfectelor rezultative în -κα. Autorul urmăreşte soarta acestor perfecte la verbele ὁράω, εὑρίσκω, δείδω pe textele din comedia nouă, în care se surprinde procesul transformării lor. Reducerea în această perioadă a formelor de perfect e determinată de neproductivitatea lor lexicală.

Volumul se încheie cu articolul *Raportul dintre perfect şi aorist în sistemul verbului grecesc din secolele IV - III î.e.n.* (Despre dezvoltarea sinonimiei gramaticale).

O trăsătură caracteristică a verbului grecesc în perioada elenistică este procesul asimilării funcţionale şi formale a perfectului cu aoristul. N. I. Stepanov urmăreşte felul în care se reflectă acest proces la verbele γίγνομαι, ἀνοίγνυμι, ἔρχομαι, ἀκούω, δίδωμι, ἀπόλλυμι, τυγχάνω pe textele comediei noi. El arată că sinonimia între perfect şi aorist a fost condiţionată de schimbarea sensului perfectului. În koiné perfectul îşi schimbă sensul lexical şi ajunge echivalent cu un prezent, cînd accentul e pus pe evidenţierea rezultatului acţiunii sau cu un aorist, cînd se accentuează săvîrşirea acţiunii în trecut.

Bazate pe analiza minuţioasă a unui material încă insuficient valorificat, articolele lui N. I. Stepanov evidenţiază străduinţa autorului de a descoperi cauza reală a unor transformări nerelevate sau greşit interpretate în manuale şi gramatici.

Lucia Wald

ACTA ANTIQUA PHILIPPOPOLITANA. STUDIA HISTORICA ET PHILOLOGICA Serdicae, in aedibus typographicis Academiae Scientiarum Bulgaricae, 1963. 326 p. in 16°.

Despre cea de-a VI-a Conferinţă intersocialistă de Studii clasice, întrunită la Plovdiv între 24—29 aprilie 1962, s-a vorbit în volumul precedent al revistei noastre (V, 1963, p. 335—336), arătîndu-se, între altele, că *Actele* acestei interesante reuniuni internaţionale urmau să fie publicate în trei volume, consacrate, respectiv, comunicărilor de lingvistică, de istorie-filologie